

מתוך ספרו: מלכות יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ב, עמ' 9-30

הרב יהודה זולדן

שלוש מצוות – מלך עמלק בית הבחירה

(סנהדרין כ ע"ב)

פתיחה

- א. דרשת חז"ל ומקורותיה
- ב. מלך ועמלק בבנין המשכן במדבר
- ג. תקופת בינים מהמשכן במדבר למשכן שילה
- ד. מלך ועמלק בבנין משכן שילה
- ה. תקופת בינים בין משכן שילה למשכן נב
- ו. תקופת בינים נוספת בין המשכן בנוב למשכן בגבעון
- ז. תקופת בינים נוספת בין משכן גבעון למקדש בירושלים
- ח. מלך ועמלק בבנין בית המקדש הראשון בירושלים
- ט. תקופת בינים עד חורבן בית המקדש הראשון
- י. מלך ועמלק בבנין בית המקדש השני
- יא. מלך ועמלק בבנין בית המקדש השלישי

פתיחה

'שלוש מצוות נצטוו בני ישראל בכניסתם לארץ. להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם את בית הבחירה'. (סנהדרין כ, ב).

סדרם של שלושת המצוות הללו, התקיים מספר פעמים, ולא רק עם כניסתם לארץ.¹ בתקופת המשכן במדבר, בימי משכן שילה, בבית ראשון, בבית שני, ולעתיד לבא בבית שלישי. בין המשכנים והבתים נעשו נסיונות שלא עלו יפה. בפסוקי המקרא מתואר הדבר, במילות מפתח קבועות ואחידות.

א. דרשת חז"ל ומקורותיה

בגמ' בסנהדרין כ, ב:

תניא ר' יוסי אומר: שלוש מצוות נצטוו בני ישראל בכניסתם לארץ. להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק, ולבנות את בית הבחירה. ואיני יודע איזה מהם תחילה. כשהוא אומר: 'כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק' (שמות יז, יט), הוי אומר להעמיד להם מלך תחילה. ואין כסא אלא מלך שנאמר: 'וישב שלמה על כסא ה' למלך' (דברי הימים א כט, כג). ועדין איני יודע אם לבנות להם בית הבחירה תחילה או להכרית זרעו של עמלק. כשהוא אומר: 'והניח לכם מכל אויבכם

¹ השם משמאל עסק ברעיון זה מצדדים שונים במקומות רבים בכתביו. אך לא כאן המקום לסכם את דבריו ולדון בהם.

מסביב... והיה המקום אשר יבחר ה' (דברים יב, י-יא), הוי אומר להכרית זרעו של עמלק תחילה. וכן בדוד הוא אומר: 'ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה' הניח לו מסביב... ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנוכי יושב בבית ארזים' (שמואל ב ז, ב).²

סדרם של המצוות הוא: מלך, עמלק, בית הבחירה.³ הרמב"ם בהלכות מלכים א, ב לומד על הקדמת מלך לפני מחית עמלק מפסוק אחר:

מינוי מלך קודם למלחמת עמלק שנאמר: 'אותי שלח ה' למשחך למלך, עתה לך והכיתה את עמלק' (שמואל א טו, א).

את הקדמת מלחמת עמלק לבנין בית הבחירה לומד הרמב"ם מהפסוק בספר שמואל שהוזכר בגמרא, אם כי בגמרא הוא משמש רק כראיה ולא כמקור. מפרשי הרמב"ם דנים בסיבת שינויים אילו ברמב"ם.⁴ המלך נלחם בעמלק, ולאחר מכן בונה את בית הבחירה.⁵

ב. מלך ועמלק בבנין המשכן במדבר

כבר במדבר התקיים סדר זה, על אף שהם עדין לא נכנסו לארץ.

מלך - המלך במדבר הוא משה רבנו. 'ויהי בישורון מלך' (דברים לג, ה) - זה משה. (ויקרא רבה לא, ד).⁷

² בשו"ת בית הלוי חלק ב, א דן מדוע לא הסתפקו בגמרא אם בנין בית המקדש קודם למלך או לא. ע"ע במרגליות הים סנהדרין כ, ב אות כא.

³ במקורות אחרים מצינו סדרים אחרים - מלך, בית הבחירה, עמלק. כך בתוספתא סנהדרין ד, ג, בספרי פיסקא סז, בפסיקתא רבתי פרשה יב ד"ה ד"א זכור, ותנחומא כי תצא יא. גם הרמב"ם כותב כך במספר מקומות - בספר המצוות כ, קעג, קפג, ובסוף ספר המצוות, אם כי הוא פסק כסדר הגמ' בסנהדרין. בטעם הדבר עין ברמב"ם במורה נבוכים ג, מה. סדר אחר בדברים רבה ה, י - עמלק, מלך, בית הבחירה. יתכן וחז"ל רצו לבטא בכך שכל מצוה גם עומדת בני עצמה, על אף היותה קשורה בסדר מסוים. ע"ע בתורה שלמה לרמ"מ כשר פרשת תרומה פרק כה אות עג. בגמ' פסחים ה, א נאמר שבזכות שלושה שנקראו 'ראשון' - עשו, בית המקדש, ומלך המשיח, זכו ישראל לשלוש מצוות שנקראים אף הם ראשון - שביתת הרגל של פסח, שביתת הרגל של חג סוכות, ונטילת ארבעה מינים. (רש"י שם ד"ה בשכר, ומהרש"א בחדו"א שם). על אף שהגמ' שם איננה עוסקת ישירות בסדר קיומם של המצוות, מכל מקום הסדר העולה משם הוא - עמלק, בית הבחירה, מלך. בצדקת הצדיק לר' צדוק הכהן מלובלין סי' קעו כותב שלעתיד לבא יהיה הסדר כגמרא בפסחים.

⁴ עיין שם בנושאי כליו, ובמקורות שבמהדורת הר"ש פרנקל. נציין עוד שהרמב"ם בספר המצוות שינה גם את הפסוקים המובאים בגמרא ביחס לחובות קיום המצוות הללו בלי שום קשר לסדר קיומם. עיין ברמב"ם בספר המצוות מצות עשה כ, קעג, קפג. בהלכות מלכים א, א, ובהלכות בית הבחירה א, א ובנושאי כליו שם. גם בספר החינוך כתב בדומה לרמב"ם. עיין בחינוך מצוה צה, תצז, תרד. בהסבר הדבר עסקו אחרונים רבים. באבן האזל בהר המוריה ובספר מעשי מלך בהלכות מלכים שם. במרגליות הים לסנהדרין כ, ב אות כד. חידושים וביאורים מהרבי מלובלין סי' כט. בציר אביעזר לרב יהודה שביב עמ' 198-202

⁵ בשאלה אם המצוה למחות את זרע עמלק, ולבנות את בית הבחירה היא מצוה שמוטלת באופן אישי על המלך, או שהיא עקרונית מוטלת על כל הציבור אלא שהמלך הוא מנהל את הענין בתור מיצג העם, דנו מספר מחברים. הרמב"ם הלי' מלכים ה, א, הרמב"ן לשמות יז, טז, היראים מצוה תלה כותבים שזו מצוה על המלך, אך החינוך במצוה תקנח כותב שזו מצוה שמוטלת על הציבור. ע"ע בתורה שלמה לרמ"מ כשר פרשת בשלח מילואים עמ' 339-340, בהלכה ברורה לסנהדרין כ, ב ציון ח, בספר מלכות בית דוד מהרב דוד אלכסנדר מלינובסקי סי' ד. הנצי"ב בספרי ראה פיסקא טו כותב שהמצוה לחרות זרעו של עמלק כונתה לגרום לכך שיהיה מנוחה ממנו, ולא בהכרח להכריתו לגמרי. דברים דומים כותב הראי"ה קוק (גנוזי ראי"ה ג גאולה ומלכות עמ' 5, לפיו דוקא מצות הכרתת זרע עמלק קודמת לבנין בית המקדש, ולא מחית זכרו לגמרי. זה יתקיים לעתיד לבא - 'כי מחה אמוחה את זכר עמלק' (שמות יז, יד). כך כתב גם בספר משפט המלוכה מהר"י גרשוני עמ' יא.

⁶ המצוות הללו נוהגות במדבר על אף שבסנהדרין כ, ב כותב רש"י בד"ה בכניסתם לארץ, שבשלושת המצוות הללו נאמר ירושה וישיבה ולכן הם נוהגות רק לאחר ארבע עשרה שנה מיום כניסתם לארץ. ואכן בגמ' בקדושין לו, ב נאמר כך ביחס למצות מינוי מלך. כך כותב גם ביד רמה שם והאבן עזרא, רבינו בחיי הרלב"ג והאברבנאל בפירושים לדברים כה, יט. אעפ"כ מסתבר שקיומם בסדר זה היה גם קודם לכן. לקמן נוכיח שלמשה ויהושע היה דין מלך, ומינוים היה לפני הכניסה לארץ. מינוים של משה ויהושע היה בידי שמים, אם כי היה צורך בהסכמת העם, וזאת מפני שלפני כניסתם של ישראל לארץ אין להם גדר של 'ציבור', ומצות מינוי מלך היא מצוה ציבורית, כדברי הרמב"ם בסוף מנין העשה בספר המצוות.

⁷ על מעמדו של משה כמלך - ירושלמי סנהדרין א, ג; זבחים קב, א, שבועות טו, א ברש"י ד"ה וכן, בבא בתרא עה, א רשב"ם ד"ה אוי; שמות רבה נב, א, ויקרא רבה לא, ד, קהלת רבה ב, ב; מכילתא יתרו א, א; תנחומא ויקהל ד; רמב"ם פהמ"ש שבועות ב, ב; רמב"ם הלי' בית הבחירה ו, יא, הלי' מלכים ב, ו; תורה שלמה לרמ"מ כשר פרשת יתרו מילואים עמ' 124-127. ופרשת תרומה פרק כה עמ' 23. בספר מלכות בית דוד מהרב דוד אלכסנדר מלינובסקי סי' יז.

משה גדל בבית מלך, ורואה שם גינוני מלכות. אחיו נאנקים באותו זמן תחת סבלות מצרים, וכשהוא חש שהגיע העת להנהיג את העם, הוא יוצא לאחיו. מלכותו - הנהגתו, איננה מתקבלת בתחילה. 'מי שמך לאיש שר ושופט עלינו (שמות ב, יב), והוא נאלץ לברוח ולהמתין עוד מספר שנים. כשהקב"ה שולח אותו ממדין להוציא את בני ישראל, הוא מוכן לקבל את השליחות רק לאחר שהובהר לו שהם יאמינו לו, וישמעו בקולו. (שמות ד, א). ואכן בבואו למצרים, הוא מכנס עם אהרון את כל זקני ישראל, מספר להם את דברי ה' ואז הם מקבלים את הנהגתו. (שמות ד, כט-לא).

עמלק - לאחר כל הניסים הגדולים שהיו להם במצרים- המכות וטביעתם של המצרים בים סוף, היה מקום להתחיל בבניית המשכן. הקב"ה הניח להם מאויביהם הגדולים עם טביעתם של המצרים בים, ולא רק זאת אלא שהדבר עשה רושם אדיר על כל אומות העולם, ובעיקר יושבי ארץ כנען ושכניה. 'אז נבהלו **אלופי אדום**, אילי מואב יאחזמו רעד, נמוגו כל יושבי כנען, תיפול עליהם אימתה ופחד' (שמות טו, טו-טז). כל מטרת יציאתם ממצרים היתה כדי לעבוד את ה', והם עצמם בעמדם על ים סוף בשירתם אומרים זאת: 'מכון לשבתך פעלת ה', מקדש ה' כוננו ידיך, ה' ימלוך לעולם ועד' (שמות טו, יז-יח). אך אי אפשר להתחיל במלאכת המקדש, כל זמן שעמלק נמצא בעולם. עמלק אף הוא מאלופי אדום (בראשית לו, טז), אך הוא עצמו לא נבהל מעם ישראל. 'ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידי' (שמות יז, ח). עמלק בא מאחור ונלחם עם ישראל, על אף שעם ישראל לא התגרה בו, ולא איים עליו כלל. יתר כל כן. יהושע הוא משבט אפרים, נינו של הנשיא אלישמע בן עמיהוד, (אבן עזרא לשמות יז, ט) מבניו של יוסף, מבניה של רחל, והם המתאימים לנצח את עמלק במלחמה. 'מני אפרים שורשם בעמלק' (שופטים ה, יד, ורש"י).

כך נאמר בבבא בתרא קכג, ב:

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר ללבן שלחני ואלכה אל מקומי ואל ארצי (בראשית ל, כה).- מאי שנא כי אתיליד יוסף, אמר ליה? ראה יעקב אבינו **שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף**, שנאמר: 'והיה בית יעקב אש, ובית יוסף להבה, ובית עשו לקש, ודלקו בהם ואכלום, ולא יהיה שריד לבית עשו, כי ה' דיבר' (עובדיה א, יח).

ובצורה מפורטת יותר בבראשית רבה עג, ז:

ר' פנחס בשם ר' שמואל בר' נחמן מסורת אגדה היא שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד בניה של רחל.⁸

משה רבנו ממנה את יהושע להלחם בעמלק. 'בחר לנו אנשים, וצא הלחם בעמלק' (שמות יז, ט). המלחמה היא של שניהם. משה על הגבעה למעלה, ויהושע למטה בשדה המערכה. משה מכשיר בכך את יהושע להלחם בעמלק. 'ויאמר ה' אל משה כתב זאת בספר ושים באזני יהושע' (שמות יז, יד). 'שהיה מבקש (משה) להדריכו במלחמה, לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ' (שמות רבה כו, ג).⁹

⁸ על זרע עמלק הנופל בידי בני רחל- בבראשית רבה עה, יא; במדבר רבה יג, ה; בפסיקתא רבתי יב, מט ובפר' זכור ג; אגדת אסתר ו, יג; ילקוט שמעוני בשלח רסד; ע"ע בתורה שלמה לרמ"מ כשר פרשת בשלח פרק יז עמ' 254-266. ופרשת בלק פרק כד עמ' 147. מדוע דוקא בניה של רחל מתאימים להלחם בעמלק עין במשך חכמה לדברים כט, ג. ודבריו תואמים לתנחומא הקדמון פרשת ויצא טו, ותנחומא כי תצא י ע"ע במהר"ל בחידו"א לב"ב שם, ובר"מ חרל"פ במי מרום לבראשית עמ' קעז.

⁹ על מעמדו של יהושע כמלך- במדבר רבה יב, יא; במדבר רבה כא, טז; יומא עג, א; ירושלמי סנהדרין ב, ו; סנהדרין סו, א רש"י ד"ה נשיא; בבא בתרא עה, א ברשב"ם ד"ה אוי; רמב"ם הל' מלכים א, ג, הל' מלכים ג, ח, הל' סנהדרין יח, ו; וע"ע תורה שלמה לרמ"מ כשר פרשת יתרו מילואים עמ' 127, ועמוד הימיני לרב שאול ישראלי עמ' נג-נז, בספר מלכות בית דוד מהרב דוד אלכסנדר מלינובסקי ס"י יח.

בית הבחירה - לאחר מחית עמלק, נסללה הדרך להשראת שכינה בעם ישראל. 'ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר' (שמות יט, ב). מרפידים, במקום בו הם נצחו את עמלק, הם מגיעים למעמד הר סיני. שם 'ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני' (שם יא). 'וישכון כבוד ה' על הר סיני' (שמות כד, טז). לאחר השראת השכינה עם מתן תורה, הדומה במהותה לשכינה שהיתה אחר כך במשכן, בא הציווי לבנות משכן. 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כה, ח), ואכן המשכן נבנה במדבר. 'ויהי בחודש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוֹקם המשכן' (שמות מ, טז).

אז נשלמה בפעם הראשונה שלישית המצוות בסדר הנכון. משה רבנו כמלך, מלחמה בעמלק בניצוחו של יהושע משרתו, והציווי לבנות את המשכן במדבר.

ג. תקופת ביניים מהמשכן במדבר למשכן שילה

הצורך לחזור ולחדש את קיומם של המצוות הללו, נובע בשל שינויים במעמדם ובאופן בקיומם. לעיתים בכל שלושת המצוות ולעיתים בחלקם. כשהפגיעה היא בצלע הראשונה - מלך, אזי נשמט הבסיס כולו, ויש צורך לקים את הכל מחדש. כשהפגיעה היא בצלע השנייה - עמלק, יש לקים מחדש את שתי המצוות האחרונות - עמלק ובית הבחירה.

מלך - המלכות בישראל נשארה איתנה ויציבה. יהושע מתמנה למנהיג על ידי משה רבנו 'ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה' (במדבר כז, יז). לאחר פטירתו של משה, מקבל העם את הנהגתו וסמכותו של יהושע. 'כל איש אשר ימרה את פיך ... יומת' (יהושע א, יח). יהושע נחשב אף הוא למלך. 'בימי שאול עשו מלחמה' (דברי הימים א ה, י). בימי שאול זה יהושע. ולמה הוא קורא אותו שאול? שהיתה המלכות שאולה בידו' (בראשית רבה צח, יד).

עמלק - במלחמה ברפידים נוצח עמלק, והדבר איפשר את בנין המשכן במדבר. אך עוד בהיותם במדבר, הם ידעו שבארץ ישראל צפוי להם מאבק נוסף עם עמלק, וממילא הדבר יביא לעיכוב בבנין המשכן בארץ. כשמרגלי משה מתבקשים להשיב תשובה באשר "לעם היושב עליה" (במדבר יג, יח), הם אומרים: **עמלק** יושב בארץ הנגב' (שם כט). כונתם היתה להפחיד את העם ולמנוע מהם לעלות. אך זה כנראה לא השפיע. לאחר העונש שנגזר עליהם שלא להכנס לארץ, קמה קבוצת מעפילים שבכל זאת רצתה לעלות. משה מנסה לומר להם 'שהיא לא תצלח... כי אין ה' בקרבכם... כי **העמלקי והכנעני** שם לפניכם ונפלתם בחרב' (במדבר יד, מא-מג), אך הם לא שומעים בקולו, ובכל זאת מנסים. 'וירד **העמלקי והכנעני** הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה' (שם מה).

גם בשנת הארבעים, ערב כניסת ישראל לארץ, מנסה עמלק להפריע. אדום מלכות אלופי עשו, לא מאפשרים לעבור דרך ארצם, ועם ישראל נאלץ ללכת מסביב. (במדבר כ, כא; ד). אך צאצאי העמלקים שבהם יוזמים מלחמה. 'וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי' (במדבר כא, א). מלך ערד האמור הוא מלך עמלק. (במדבר רבה יט, כ). שם התפלל ישראל 'וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה' (שם ג). אך על אף זאת עדין היו עמלקים בארץ ישראל. עוד לא הגיעו למצב שבו הניח ה' מכל האויבים מסביב.

בית הבחירה - המשכן נדד במדבר עם עם ישראל ממקום למקום. **'ואהיה מתהלך באהל ובמשכן'**. (שמואל ב, ז ו). כעת עם הגיעם לארץ יש צורך למצוא לו מקום קבוע. במשך ארבע עשרה שנות הכיבוש והחלוקה, עמד המשכן בגלגל, המקום הראשון בו הם חנו בארץ כשהם עברו את הירדן (יהושע ד, יט), והמחנה המרכזי ממנו יצאו לכבוש את הארץ. (יהושע ט, ו; י, מג). אך זהו מצב זמני לא קבוע.¹⁰

ד. מלך ועמלק בבנין משכן שילה

מלך - יהושע בן נון הוא המנהיג את עם ישראל בשנותיו הראשונות בארץ. כאמור לעיל, הנהגתו מוסכמת ומקובלת ע"י העם.

עמלק - יהושע נלחם בעמים יושבי ארץ ישראל. לא נזכר בספר יהושע במפורש שהוא נלחם בעמלק, אם כי מסופר על כיבוש הנגב מקום מושבו של עמלק. **'ויכה יהושע את כל הארץ ההר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל מלכיהם לא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים'** כאשר ציוה ה' אלוהי ישראל'. (יהושע י, מ). גם ברשימת שלושים ואחד המלכים נזכרים מלך חרמה ומלך ערד שהם מלכים מעמלק. (יהושע יב, יד). בסיכום כיבוש כל הארץ, מופיע בפסוקים ביטויים, שמשמשים מילות מפתח, ושמשמעותם מלמדת על קיום מצות הכרתת עמלק. המילים הם: **'ויונח'** **'מכל אויביך'** ו**'מסביב'**, מילים שמופיעים בפסוקים בפרשת **'זכור את אשר עשה לך עמלק'** (דברים כה, יז-יט). כך נאמר: **'ויתן ה' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לאבותם וירשוה וישבו בה. וינח ה' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם, ולא עמד איש בפניהם מכל אויביהם, את כל אויביהם נתן ה' בידם. לא נפל דבר מכל הטוב אשר דיבר ה' אל בית ישראל הכל בא'** (יהושע כא, מא-מג). גם בפסוק הפותח את נאום הפרידה הראשון של יהושע, נזכרים אותם ביטויים: **'ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח ה' לישראל מכל אויביהם מסביב'** (יהושע כג, א). רמזים ברורים לנצחון על עמלק.

בית הבחירה - לאחר הנצחון על עמלק נסללה הדרך להקים את המשכן במקום קבוע יותר- בשילה. **'ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם'**. (יהושע יח, א). משכן שילה הוא המנוחה שלפני הנחלה הקבועה והנצחית בירושלים (זבחים קיב, ב; קיט, א-ב), אך הוא משכן שדומה יותר למקדש. **'באו לשילה ובנו שם בית של אבנים ופרשו יריעות המשכן עליו ולא היתה שם תקרה'** (זבחים סא, ב; רמב"ם הל' בית הבחירה א, ב). הבמות נאסרות, והמשכן עומד שם תקופה ארוכה מאד יחסית למשכנים אחרים. שלוש מאות ששים ותשע שנה. ארבעים ואחד שנים פחות מאשר בית ראשון, וחמישים ואחד שנים פחות מאשר בית שני. בהקמת המשכן בשילה, הם מקימים את מצות העשה של בנין בית הבחירה, וכאן מתקימים לראשונה דברי ר' יוסי במלואם: **'שלוש מצוות נצטוו ישראל**

¹⁰ בספר חידושים וביאורים בש"ס לרבי מלובביץ עמ' רלב- רלו מסביר על פי זה את אריכות הלשון בדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה א, ב- ג: **'משכן שעשה משה רבינו והיה לפי שעה, כיון שנכנסו לארץ העמידו המשכן בגלגל ארבע עשרה שנה שכבשו וחלקו'**. על אף שיהושע היה מלך, אך כיון שהם עדיין כבשו את הארץ אי אפשר היה לבנות בית אבנים ולקים את המצוה כראוי, ולכן הוא היה רק לפי שעה, במשכן -אהל. כשבאו לשילה בנו בית אבנים. גם אח"כ שעברו לנב ולגבעון הם 'בנו שם מקדש' ולא משכן, כי מצות בנין המקדש היתה גם אז, אלא שאז הם לא היו במצב של מנוחה. עכ"ד. אם בנב ובגבעון היה בית מאבנים או אהל נתון במחלוקת. רש"י בפסחים לח, ב בד"ה זאת אומרת, כותב שהיה שם בית של אבנים, ועין ברש"י שם שהעיר על כך. אך הרמב"ם בפיהמ"ש לזבחים יד, ז כותב שהיה אוהל, בשונה ממה שכתב בהלכה. עין שם בתפארת ישראל אות מז, ובהר המוריה על הרמב"ם בהל' בית הבחירה שם ס"ק ד ה, יא. ע"ע בשפת אמת לזבחים קיב, ב ד"ה באו, וקית, ב ד"ה ימי; בקרן אורה לזבחים קטז, ב ד"ה בשילה; במהרש"א בחידו"א לזבחים קיח, א ד"ה הא כיצד.

בכניסתם לארץ- מלך, עמלק ובית הבחירה.¹¹

ה. תקופת בינים בין משכן שילה למשכן נב

לאחר מותו של יהושע התערערו למעשה כל שלושת הצלעות.

מלך - שלטונו של יהושע היה חזק ויציב דיו, על מנת לכבוש את כל יושבי הארץ. בספר יהושע נזכר שה' הכרית את כל אויביו מסביב, אך בכל זאת נשארו כיסים ומובלעות בתוך הארץ שלא נכבשו.¹² יהושע אכן מזהירם שלא להדבק בגוים הנשארים בארץ, ושלא ללמוד ממעשיהם (יהושע כג, יב- יג), ומלאך ה' קוצץ וכועס עליהם בשל כך (שופטים ב, א-ה). היה בכך גם פתח לאיבוד השליטה הפיזית על יושבי הארץ, והדרדרות רוחנית. ויעזבו את ה' אלוהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלוהים אחרים מאלוהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעיסו את ה'... וימכרו ביד **אויביהם מסביב** ולא יכלו עוד לעמוד לפני אויביהם (שופטים ב, יב- יד).

אם לפני כן ה' הניח להם מכל אויביהם מסביב, כעת הם נופלים לפניהם. ההדרדרות הרוחנית פוגעת לא רק במצבם הבטחוני, אלא גם במה שקשור להנהגה ולשלטון. **ויקם ה' שופטים** ויושיעו מיד שוסייהם וגם אל שופטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלוקים אחרים וישתחוו להם (שופטים ב, טז- יז). שופט זהו הנהגה אחרת ממלך. יש לו אמנם סמכויות להוציא למלחמות ולהטיל מס, אך דרגתו פחותה ממלך. הוא איננו נחשב כלבו של העם כולו, כפי שמלך נחשב. (רמב"ם הל' מלכים ב, ו).¹³

זו גם הסיבה למתחים רבים בין השבטים באותה תקופה. תקופת השופטים מאופיינת בקשיים רבים, בעליות ומורדות, בביסוס שלטונו של עם ישראל בארץ. כשהיה שופט, היה המצב הרוחני והבטחוני טוב יותר בדרך כלל, אך עם הסתלקותו חזר המצב לקדמותו. גם במהלך התקופה מוזכר הדבר בפסוקים: 'ולא זכרו בני ישראל את ה' אלוקיהם המציל אותם מכל **אויביהם מסביב**' (שופטים ח, לד). גם שמואל הנביא מזכיר תקופת זו לאחר שנים רבות באותם מילות מפתח: 'וישלח ה' את ירובעל (גדעון) ואת בדן (שמשון) ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד **אויבכם מסביב**' (שמואל א, יב א).

עמלק - אויבי ישראל קמים מחדש להלחם נגד עם ישראל, וביניהם גם עמלק. בתחילת תקופת השופטים מצרף עגלון מלך מואב את בני עמון ועמלק למלחמה עם ישראל. (שופטים ג, יג). כך גם אחרי כן בזמן גדעון (שופטים ו, ג ולג; ז, יב). יתר על כן. עמלק מתפשט גם לצפונה של ארץ ישראל. השופט עבדון בן הלל הפרעתו נקבר 'בארץ אפרים **בהר העמלקי**' (שופטים יב, טו). מכאן שהיתה להם אחיזה גם בנחלת אפרים. השופטים שהם מבניה של רחל- אהוד מבנימין, גדעון ממנשה, הם הנלחמים באותה עת בעמלק. (המלבי"ם לשופטים ה, יג- יד, מפרש את דברי דבורה בשירתה: 'אז ירד שריד לאדירים... מני אפרים

¹¹ הגמ' במגילה טז, ב דורשת על הפס' 'ויפול על צוארי בנימין, ובנימין בכה על צואריו' (בראשית מה, יד), שיוסף בכה על שני משכנים שעתידיים להיות בחלקו של בנימין ויחרבו, ובנימין בכה על משכן שילה שעתידי להיות בחלקו של יוסף ועתידי להחרב. המהר"צ חיות שם שואל מדוע הוא בכה, הלא על פי התורה הוא עתיד להחרב, ועיקר מצות התורה שיבנה בירושלים, כנאמר בגמ' בסנהדרין כ, ב שלוש מצוות נצטוו ישראל... לבנות להם בית הבחירה, ומה בכה שיד על ענין זה שמוכרח להיות? ונשאר בצע"ג. לדברינו אין קושי. בתורה לא נאמר שבית המקדש צריך להבנות דוקא בירושלים, אלא במקום אשר יבחר ה'. גם כאן במשכן שילה, התקיימה סדרת שלושת המצוות, והיה זה אכן 'בכניסתם לארץ', לאחר שכבשו וחלקו אותה.

¹² הרמב"ן לשמות יז, יד מפרש. שהקב"ה צוה את משה 'וישים באזני יהושע' לרמוז שמצוה עליהם למחות את זכרו אחרי שימחו את שבע העממים, 'ואם היה בימי יהושע בן נון כן, היה מזהירים למחות אותו, אבל נשאר הארץ לרשתה הרבה מאד, ולא הגיע זמנה עד מלך שאול'. עין גם בספורנו לשמות יז, טז.

¹³ האברבנאל בהקדמתו לספר שופטים מאריך להסביר את ההבדלים שבין מלך לשופט

שורשם בעמלק, אחריך בנימין בעממיק', על שבת אפרים שהלך אחרי אהוד שהיה משבט בנימין להלחם בעמלק).

בית הבחירה - המשכן הוא הדבר היציב ביותר מבין השלושה. הוא עומד בנוי בשילה במשך כל תקופת ספר שופטים. תקופה ארוכה מאד - 369 שנה. אך במהלך כל התקופה הוא כמעט ואינו נזכר בספר שופטים, ובודאי שהוא איננו תופס מקום מרכזי. יתר על כן. בית יוסף לוקחים את הארון אליהם לבית אל. (שופטים א, כב), והארון שם ימים רבים. (שופטים כ, כז- כח). המשכן מרוקן מתוכו המרכזי. זה גורם לחריגות רבות בעבודת ה' למרות שהעבודה בבמות אסורה. גדעון מציג אפוד בעפרה, והעם זונה אחריו (שופטים ח, כז), יפתח נודר נדר ולא הולך להתירו (שופטים יא, לט) ועוד.

המשכן נזכר יחד עם פסל מיכה. בני דן שמו את פסל מיכה 'כל ימי **בית האלוהים בשילה**'. (שופטים יח, לא). הדבר מלמד על נהירה אחר ע"ז בניגוד לעבודת ה' בשילה. המשכן בשילה נזכר שוב עם סיום פרשת פלגש בגבעה. אמנם שם נאמר שהחגיגה בשילה היא 'מימים ימימה', אך באותה מידה יש צורך להסביר ולפרט בצורה מאד מדוקדקת, היכן הוא משכן שילה. כנראה שמקומו לא כל כך ידוע, ומכאן שהמשכן איננו תופס מקום מרכזי. 'מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסילה העולה בית אל שכמה ומנגב ללבונה'. (שופטים כא, יט).

בתחילת ספר שמואל, בימי השופט האחרון - עלי הכהן, שבימיו חרב המשכן, ישנה התייחסות רחבה יותר לנעשה במשכן. עיקר הסיפור עוסק בחנה אימו, המתפללת בשילה ומבקשת בן, על הולדת שמואל, ומעשיו במשכן. חז"ל מספרים שאלקנה אביו של שמואל, היה עולה לרגל לשילה, ובכל פעם היה הולך מדרך אחרת. כך היה מעודד אחרים לעלות גם כן. (ילקוט שמעוני ב, עז). זוהי דוגמא נוספת לחוסר מרכזיותו של המשכן.¹⁴

לאחר מות יהושע, במהלך תקופת השופטים, ישנה ירידה תלולה באופן קיום שלוש המצוות. המלך המרכזי מתחלף בשופטים רבים הבאים משבטים שונים, עמלק שוב מרימים ראש כנגד ישראל ומתבססים בארץ, והמשכן איננו במרכז החיים הרוחניים של עם ישראל.

ו. תקופת ביניים נוספת- בין המשכן בנוב למשכן בגבעון

מלך - עם חורבן שילה ומותו של עלי הכהן תמה תקופה בחיי עם ישראל. המנהיג הוא שמואל. עם זקנותו הוא ממנה את שני בניו לשופטים, אך בשל מעשיהם הרעים, הסתבר שהם לא ראויים לכך. (שמואל א, ח א- ג). בפעם הראשונה באה דרישה מפורשת מהעם למלך. שמואל איננו מרוצה מהבקשה, אך הקב"ה אומר לו: 'שמע בקולם והמלכת להם מלך' (שם כב).

שאל הוא הראשון במקרא מבין מנהיגי ישראל שנקרא מלך. הוא נמשח על ידי שמואל, ולמעט כמה, הנהגתו מקובלת על ידי העם. (שמואל א, י כד- כז). 'ושאל לכד את המלוכה על ישראל' (שמואל א, יד מז).

עמלק - שאל מבסס את ממלכתו. שנה אחת הוא מולך עם שמואל ביחד (תמורה טו, א), והוא גם מצליח

¹⁴ דוקא היות המשכן תקופה ארוכה בשילה זהו גם חסרונו הגדול. הרמב"ן במדבר טז, כא כותב: 'ואומר אני בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה... ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחילה היה נעשה בימי שאל או גם בימי דוד'. כדבריו משמע גם במדרש תהילים שוחר טוב יז, ד. עין בספר הר המוריה בהל' בית הבחירה א, ב ס"ק ב שבימי שאל לא הכריתו את כל העמלקים ולכן לא יכלו לבנות את המקדש. אך יש להשיב על דבריו, שהיא גופא טענת הרמב"ן. מדוע הם לא עשו כל את הנדרש על מנת שיוכלו להגיע למצב שיוכלו לבנות את בית המקדש.

מאד במלחמותיו. אף הוא מבניה של רחל משבט בנימין, והוא ראוי להלחם בעמלק. 'מני אפרים שרשם בעמלק, אחריו בנימין בעממיק' (שופטים ה, יד). הראשון שנלחם בעמלק- יהושע, היה משבט אפרים, והבא אחריו הוא מבנימין (רש"י מצודות דוד ורד"ק שם על פי פסיקתא רבתי פרק יב ויג). 'וילחם סביב בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע. ויעש חיל ויך את עמלק ויצל את ישראל מיד שושהו' (שמואל א, יד מז- מח). הדגשה מיוחדת על נצחון עמלק, כשהביטויים המתלוצצים לו הם- 'סביב', 'ובכל אויביו'. ביטויים מוכרים מפרשת זכור. (דברים כה, יז- יח).¹⁵

ההצלחה במלחמה עם עמלק מביאה את שמואל לצוות את שאול בשם ה': 'פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל בדרך בעלותו ממצרים. עתה לך והיכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו, והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור' (שמואל א, טו ב- ג). ציווי מפורש למלך לקיים את האמור בתורה: 'תמחה את זכר עמלק מתחת השמים' (דברים כה, יט). שאול הוא משבט בנימין, מזרעה של רחל, והם המתאימים ביותר להלחם עם עמלק.

שאול מכה אמנם בעמלק, אך הוא מאכזב מאד. הוא משאיר בחיים את אגג מלך עמלק, והוא חומל על מיטב הצאן והבקר. גם לאחר ששמואל מוכיחו, הוא מנסה להצדיק את מעשיו. הוא איננו מבין את עומק המלחמה שיש לעם ישראל עם עמלק. תגובתו של שמואל היא: 'מאסתי את דבר ה', וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל... כי קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך' (שמואל א, טו, כו- כח). שאול מאבד את מלכותו בשל כשלונו במלחמת עמלק. מותו בקרב בגלבע, היתה על ידי נער גר עמלקי. (שמואל ב, א ח).

בית הבחירה- חורבן משכן שילה היה עם נפילת ארון הברית בשבי פלשתים. הארון מוחזר לבסוף אלא שהוא מונח בקרית יערים ואח"כ בבית אבינדב בגבעה. (שמואל א, ז א- ב). הוא שם עד שדוד מעלה אותו אחר כך לירושלים. (שמואל ב, ו, ג ויח).

לאחר חורבן שילה נבנה המשכן בנב. נביתו לא נזכרת בפסוקים במפורש. על משכן נב אנו למדים מברית דוד לשם מפני שאול, על כך שערכו בו את לחם הפנים, ושעלו לשם לרגל. סופו של משכן נב הוא הריגת הכהנים על ידי שאול (שמואל א, כא ב-ט; כב, יא- יט). 'כשמת שמואל הרמתי חרבה נב' (זבחים קיח, ב). שמואל מת מספר חודשים לפני שאול, ומכאן שבמשך עשר שנות השופטות של שמואל, ובמשך שתי שנות המלוכה של שאול (שמואל א, יג א) המשכן היה בנב.¹⁶ אך גם כאן. המשכן איננו תופס מקום מרכזי כלל. שמואל מכנס את ישראל לתפילה וקרבן במצפה (שמואל א, ז ה-ט; י, יח), ועיקר פעילותו בבית אל, בגלגל, ובביתו ברמה. (שמואל א, ז טז- יז; ח, ד; יא, יד). הבמות הקטנות מותרות באותה עת, (זבחים קיח, ב), והדבר איננו מסיע להעמדת המשכן במקום הראוי לו.

מלכותו של שאול יכלה להביא לידי קיום שלוש המצוות- מלך, עמלק ובית הבחירה. מלכותו התבססה מאד, הוא הצליח במלחמותיו והוא יכל היה לבצר את מעמד המשכן שבנב. אך הוא נכשל כשלון חרוץ

¹⁵ את הפס': 'כי יד על כס יה' (שמות יז, טז) מפרש הרמב"ן: 'שכאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה', ילחם בעמלק, והוא רמז לשאול המלך הראשון. ההדגשה בדברי הרמב"ן היא ששאול הוא הראשון הנלחם בעמלק כמלך. כך גם באבן עזרא שם. האור החיים הקדוש לשמות יז, יד כותב שהכפילות בפסוק: 'מחה אמה... מתחת השמים' רומזת על קיום המצוה בעתיד. מחה- בימי שאול, אמה- בימי מרדכי, מתחת השמים- לעתיד לבא. (ונראה שכונתו לימות המשיח). עין עוד ברש"י לישעיהו לד, י.

¹⁶ בירושלמי מגילה א, יב וכן בסדר עולם פרק יג ובסדר הדורות ב"א תתע"א נכתב שהמשכן עמד בנב י"ג שנה עד שמת שאול. הרדב"ז בהל' בית הבחירה א, ב כותב שהמשכן עמד בנב ל"ב שנה ובגבעון כ"ה שנה, ועין בספר הר המוריה שם. המהרש"א בחידו"א בזבחים קיח, ב כותב שהמשכן עמד בנב י"א שנה ובגבעון מ"ו שנה. רש"י לשמואל א, כז ז כותב ששמואל מת ארבעה חודשים לפני שאול, ואילו הרד"ק לשמואל א, כה א כותב ששמואל מת שבעה חודשים לפני שאול. על חישובי השנים אצל שמואל עין בספר סדר הקורות בתנ"ך לאליעזר שולמן עמ' 114-115, לפיו שמואל שפט את ישראל שלוש עשרה שנה, אך מסורת חז"ל היא ששמואל שפט עשר שנים. עין תמורה טו, א; נזיר ה, א; במדבר רבה ג, ו.

במלחמת עמלק. הוא נכנע לתאוות העם, וניסה להסביר זאת כמעשה לשם שמים. מלכותו נלקחת ממנו, והוא משקיע את רוב מרצו ברדיפה אחר יורשו, גם במחיר הריגת כהני המשכן בנב. הדרדרות תלולה שבה מאבד עם ישראל את מלכו הראשון, לא מכריתים את זרע עמלק, והמשכן בשוליים, מגואל בדם הכהנים השחוטים עד לחורבנו.

ז. תקופת בינים נוספת בין משכן גבעון למקדש בירושלים

מלך- מיד לאחר שנלקחה המלכות משאול, מצוה ה' את שמואל להכתיר את יורשו. דוד בן ישי משבט יהודה. דוד מבסס את מלכותו במקביל לשאול המתקשה לקבל את גזרת ה', ותוך מלחמה עם שאול. גם לאחר מות שאול, קים עדין מתח מתמיד בין בית שאול לבית דוד. אך דוד מתקבל כמלך. ויבואו כל זקני ישראל אל המלך חברונה... **וימשחו את דוד למלך על ישראל** (שמואל ב, ה ג). וילך דוד הלך וגדול וה' אלוקי צבאות עמו' (שם י).

דוד הוא המלך הראשון משבט יהודה, שזהו השבט שלו ראוייה המלכות האידיאלית והנצחית. 'כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות והרי המלכות לו ולבניו הזכרים עד עולם, שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם' (רמב"ם הלי' מלכים א, ז וט). המלכות של דוד היא קיום הצואה של יעקב אבינו: 'לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו' (בראשית מט, י ורמב"ן שם).

עמלק- שאול נלחם עם אויבי ישראל, ובמקביל רודף אחר דוד. גם דוד במהלך בריחתו ממנו נלחם עם אויבי ישראל. דוד מקבל את צקלג מיד אכיש מלך גת. (שמואל א, כז ו). הוא פושט משם על גדודי עמלק (שם ח). על יואב שר צבאו נאמר: 'ויך כל זכר באדום...עד הכרית כל זכר באדום' (מלכים א, יא טו-טז). דוד שאלו מדוע הוא לא קים בשלמות את המצוה בתורה: 'תמחה את זכר עמלק' (בבא בתרא כא, ב) ¹⁷ דוד היה צריך להלחם בהם פעם נוספת. 'ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתם לא נמלט מהם איש' (שם ל, יז) את מה שבני רחל לא עשו כראוי, יעשה המלך האידיאלי משבט יהודה. אלא שלמלחמות דוד הצטרפו גם לוחמים מבני שבט מנשה. 'בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה... ראשי האלפים אשר למנשה. והמה עזרו עם דוד על הגדוד כי גבורי חיל כולם ויהיו שרים בצבא' (דברי הימים א, יב כא-כב). דוד ניצח במלחמה עם עשו, עד שזווג עמו מזרע רחל (אגדת אסתר פרק ו, יג). עם סיום המלחמות נאמר בפסוק: 'ויהי אחרי מות שאול, ודוד שב מהכות את העמלק' (שמואל ב, א א). הוא מודה בתפילותיו לקב"ה על נצחונותיו על עמלק: 'גערת גויים, אבדת רשע, שם מחית לעולם ועד...אבד זכרם המה וה' לעולם ישבי' (תהילים ט, ו-ח). כעת דוד הוא המלך היחידי, הוא הכה את עמלק, והדרך סלולה לבצע את המצוה השלישית -בנין בית הבחירה.

בית הבחירה - המשכן באותה עת בגבעון. 'ומשכן ה'... בעת ההיא בבמה בגבעון' (דברי הימים א, כא כט). יתכן ששאול עצמו הוא זה שהעביר את המשכן מנב לגבעון, לעירם של בית שאול, (דברי הימים א, ח כט-).

¹⁷ המהרש"א בחידושי אגדות לסנהדרין כ, ב בד"ה כותב שמפסוק זה יש ללמוד שדוד הכרית כל זכר בעמלק. בשו"ת אגרות משה חשן משפט ב סי' עח כותב שגם במלחמת מצוה כמלחמת עמלק צריך ציווי מיוחד, אורים ותומים וסנהדרין 'ומוכרח זה, מהא דדוד ושלמה וכל המלכים הצדיקים לא יצאו להלחם בעמלק, וזה דבר ברור ומוכרח שלא שיד לפלוג על זה'. דבריו קשים. מהפסוקים שלפנינו מוכח שדוד נלחם בעמלק. שלמה לא נלחם בעמלק מפני שלא היה צורך. כמו כן במלחמת מצוה אין צורך בסנהדרין ובאורים ותומים כפשוטו סוגית הגמ' בסנהדרין טז, א ופסק הרמב"ם בהל' סנהדרין ה, א, ובהל' מלכים ה, ב, ובפהמ"ש לסנהדרין א, ה, וב, ד, בסהמ"צ סוף שורש יד. גם את דברי הרמב"ן בסוף סהמ"צ במצוות לא תעשה ממנו משמע שבמלחמת מצוה צריך שאילה באורים ותומים אפשר להסביר אחרת, כדי שלא יסתור את דברי הסוגיא בסנהדרין טז, א, ואת דבריו שלו בדברים יא, כד.

לג; ט לה- לט), חודשים מועטים לפני מותו. 'כשמת שמואל הרמתי חרבה נב ובאו לגבעון' (זבחים קיח, ב).¹⁸ המשכן עומד בגבעון במשך ארבעים וחמש שנה לערך.¹⁹ וגם הוא איננו תופס מקום מרכזי בחיי האומה. הבמות עדין מותרות (זבחים קיח, ב). יחד עם זאת, עוד בחיי שמואל בטרם נהג דוד כמלך, עוד בהיות המשכן בנב, הם החלו לתכנן את בנין המקדש בירושלים. 'וילך הוא ושמואל וישבו בניות...הנה דוד בניות ברמה' (שמואל א, יט יח- יט). 'וכי מה ענין ניות אצל רמה? אלא שישבו ברמה והיו עוסקים בניות של עולם' (זבחים נד, ב).

דוד עושה פעולות נוספות. הוא נלחם עם פלשתים בסביבות ירושלים והוא לוכד את מצודת ציון היא עיר דוד. (שמואל ב, ה ו- ז). בשלב הבא דוד מעלה את ארון ה' מבית אבינדב שבגבעה, דרך בית עובד אדום הגתי, אל עיר דוד, בתוך האהל אשר הכין לו. (שמואל ב, ו א- יח). הכל מוכן לכאורה. אפשר להתחיל לבנות את בית הבחירה בירושלים. גם בפסוקים אנו מוצאים את הביטויים המתאימים: 'ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו. ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים יושב בתוך היריעה' (שמואל ב, ז א- ב). דוד אף מקדיש את השלל מהמלחמות, כולל מה שכבש מעמלק, לבנין המקדש. (שם ח, יא- יב). אלא שהקב"ה מונע ממנו לבנות. אמנם התנאים בשלים, אך לא הוא יבנה, אלא בנו שיקום אחריו הוא זה שיבנה את בית המקדש בירושלים. 'כה אמר ה' צבאות אני לקחתך...להיות נגיד על עמי על ישראל, ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכריתה את כל אויבך מפניך... והניחותי לך מכל אויבך ... והקימותי את זרעך אחרך... הוא יבנה בית לשמי' (שם ז, ח- יג).

דוד מקבל את הגזירה, ולמרות רצונו העז לבנות את בית המקדש, הוא איננו בונה בפועל דבר, אם כי הוא עושה כל שביכולתו לקדם את הענין. דוד רוכש את גורן ארונה היבוסית, בונה שם מזבח ומקריב עליו עולות, (דברי הימים א, כא כו), הוא רוכש ברזל נחושת ארזים וציוד נוסף לבנין הבית, (שם כב, א-ה), מעורר מעודד ומצוה את שלמה בנו להזדרז בבנינו. (שם ו-יט). גם את העם מצוה דוד להיות שותפים בבנין הבית, והוא אף מגיש לשלמה תוכנית אדריכלית של בית המקדש. (שם כח, א- כט, כב).

בצוואה של דוד לשלמה הוא משתמש בביטויים המתאימים: 'הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, והניחותי לו מכל אויביו מסביב ... הוא יבנה בית לשמי' (שם כב, ט-י). כך גם בדברי דוד לשרי ישראל: 'הלא ה' אלוקיכם עמכם והניח לכם מסביב...וקומו ובנו את מקדש ה' אלוקיכם' (שם יח- יט).

מאז שנמנע מדוד לבנות את בית המקדש, וכשהסתבר שהוא לא יוכל למלא את שלושת המצוות- מלך, עמלק ובית הבחירה, חלה הדרדרות גם בשתי הצלעות הראשונות. דוד חוזר להלחם עם אויביו מסביב- פלשתים עמון ארם ועוד, וגם מעמדו מבפנים מתערער. בנו אבשלום מורד בו- 'היה לב איש ישראל אחרי אבשלום' (שמואל ב, טו יג), ודוד נאלץ לברוח מביתו ברגליו בשל כך. מעמדו באותם ששה חודשים לענין הקרבת קרבן הוא כהדיוט. (ירושלמי ראש השנה א, א). אחרי מות אבשלום חוזר העם להיות תחת הנהגתו של דוד, אך זוהי מלכות עם בעיות פנימיות.

ח. מלך ועמלק בבנין בית המקדש הראשון בירושלים

¹⁸ יתכן גם שהדבר נעשה על חשבונם של הגבעונים, ואף זה מסיבות הרעב שהיה בימי דוד, כשנה אחרי מות שאול. (שמואל ב, כא, א- פרקי דר' אליעזר יז).

¹⁹ בזבחים קיח, ב נאמר שהמשכן עמד בנב ובגבעון חמישים ושבע שנה. לעיל בהע' 16, הראנו חישובים שונים ובהם שבנב הוא עמד שנים עשרה שנה, ומכאן שבגבעון עמד ארבעים וחמש שנה.

מלך - שלמה נמשח למלך עוד בחיי אביו. אדניה בן חגית אחיו מנסה בתחילת הדרך ליטול את המלוכה ממנו, אך לבסוף שלמה הוא המלך המוסכם. **'ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכותו מאד'** (מלכים א, ב יג). שלמה מבסס את ממלכתו מבחינה רוחנית צבאית מדינית וכלכלית, ותקופת שלטונו הראשונה, טובה מאד לישראל. 'יהודה וישראל רבים כחול אשר על היס לרב אוכלים ושותים ושמחים' (שם ד, כ).

עמלק - את המלחמה עם עמלק עשה כבר דוד אביו. כששלמה יורש את הממלכה, מצבו מבחינה צבאית הוא טוב מאד. כך הבטיח לו ה', כפי שאמר לו דוד בצאתו, וכך אכן היה. 'כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר ושלוש היה לו **מכל עבריו סביב**' (שם ה, ד). **'ויהי שמו בכל הגוים סביב'** (שם י). גם הדרך לבנות את בית המקדש סלולה בפניו. שלמה מדגיש ענין זה בברכתו בעת חנוכת בית המקדש. 'ברוך ה' אשר נתן **מנוחה** לעמו ישראל ככל אשר דבר' (שם ח, נו). כאן ביטויים מפרשת עמלק.

בית הבחירה - המשכן, הבמה הגדולה נמצאת עדין בגבעון, ושלמה הולך עם כל הקהל לזבוח שם במזבח. (שם ג, ד; דברי הימים ב, א ג ויג). הארון כזכור הועלה כבר על ידי דוד לירושלים. שלמה אכן עושה את ההכנות המתאימות, ובונה את בית המקדש הראשון במקומו הקבוע והנצחי. 'ויבן הבית לה' (מלכים א, ו א). בית המקדש הופך להיות המקום המרכזי ביותר לעם ישראל ולעולם כולו. **'בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים'** (שם ח, יג).

עם הקמת בית המקדש על ידי שלמה, נשלם גם קיום סדרת שלושת המצוות בפעם השניה, אלא שהפעם מדובר בבית ממש לא במשכן. שלמה מבית דוד הוא המלך של כל ישראל, ה' מניח לו מכל אויביו מסביב, ובית ה' על תילו בירושלים.

ט. תקופת בינים עד חורבן בית המקדש הראשון

מלך - כבר במהלך בנין המקדש החלו להבקע בקיעים. שלמה נושא את בת פרעה (מלכים א, ג א), ולבסוף נאמר: 'והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואביות עמניות אדומיות צדוניות חתיות... ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלוהים אחרים' (שם יא, א-ד). תגובת ה' היא, קריעת הממלכה ממנו. ואכן בימי בנו - רחבעם, התפלגה הממלכה. רוב עם ישראל נוטה אחר מלכות ישראל בראשותו של ירבעם בן נבט. אין יותר מלכות אחת מאחדת. 'מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל' (שם יב, טז). הפילוג בממלכה החריף והתרחב, למעט נסיונות התקרבות מעטים, עד חורבן בית ראשון.

עמלק - אויבי ישראל מרימים ראש, מיד עם קריעת הממלכה מידי שלמה. 'ויקם ה' שטן לשלמה את הדד **האדומי** מזרע המלך הוא באדום' (שם יא, יד). כך גם 'את רזון בן אלידע ... ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה' (שם כג-כה). תמה התקופה בה הניח ה' לשלמה מכל אויביו מסביב. מכאן ואילך, מנהלות מלכות יהודה וישראל מלחמות עם אויבים שונים, עד שנבוכדנאצר מלך בבל מחריב את ירושלים. אצל יהושפט מלך יהודה נאמר: 'ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה' (דברי הימים ב, כ א) העמונים שעמהם אילו עמלק שהתערבבו ביניהם (רש"י שם על פי האמור

לקמן שם בפסוק כב).

כך גם בימי חזקיהו מלך יהודה. מבני שבט שמעון יושבים בתוך שבט יהודה ומהם מן בני שמעון **הלכו להר שעיר**... בני ישעי בראשם. **ויכו את שארית הפליטה לעמלק** וישבו שם עד היום הזה' (דברי הימים א, ד מב- מג). לפי חז"ל (בבא בתרא קכג, ב) ישעי זה, היה משבט מנשה, כפי שזכר במקרא. (שם ה, כד). אף הוא מבניה של רחל המוכשר להלחם בעמלק.

אסף, ממשוררי ספר תהילים, חי לפי דעה מסוימת בחז"ל סמוך לחורבן. (איכה רבה ד, יד). הוא מזכיר בדבריו שמות של אחד עשר אויבים שקמו להלחם בעם ישראל, וביניהם גם עמלק. (תהילים פג, ח). יתכן להסביר שדבריו מתייחסים למלחמות שארעו עד ימי חזקיהו מלך יהודה, כולל מלחמת בני שמעון בעמלק.

בית הבחירה - פילוג בממלכה מביא לפילוג בשכינה. ירבעם בן נבט חושש 'שאם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים וישבו אל רחבעם מלך יהודה' (מלכים א, יב כז). הוא בונה שני מקדשים בגבולות ממלכתו. בבית אל בדרום, ובדן בצפון, והוא מונע מהעם לעלות לרגל לירושלים. הוא מוסיף חודש ללוח השנה, משנה את סדרי העבודה במקדשיו בכך שהוא מאפשר לכל אחד להקריב, ומציב בכך דגם חדש לעבודה זרה בעם ישראל. העבודה זרה פושטת לבסוף גם בירושלים. הנביאים ניסו להלחם בעובדי העבודה זרה, אך ללא הועיל. גם כשהחלו ההגליות לבבל, הם המשיכו בדרכיהם. (מלכים ב, כד יט).

פילוג בממלכה, גורם לערעור המצב הבטחוני, ולפיצול בעבודת ה', כשחלקים נכבדים בעם עובדים לבסוף עבודה זרה. עם חורבן בית ראשון וגלות עם ישראל לבבל, מתערערת השלמות המרוממת שהיתה בימי שלמה, ונפגעת כל סדרת שלושת המצוות - מלך, עמלק, בית הבחירה.

י. מלך ועמלק בבנין בית המקדש השני

עם ישראל יוצא לגלות בבל למשך שבעים שנה. עם סיום התקופה, מצהיר המלך כורש את הצהרתו המפורסמת ומאפשר ליהודים לעלות לירושלים ולבנות מחדש את בית המקדש. (דברי הימים ב, לו כ-כב; עזרא א, א-ד).

מלך - ראשי הגולים בבבל, מתארגנים לעליה. 'ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלויים' (עזרא א, ה). כורש נותן מכלי בית ראשון 'לששבצר הנשיא ליהודה' (שם ח), ויש הסוברים שזהו זרובבל עצמו, מנהיגם של העולים לארץ ישראל. יחד איתו עלו מנהיגים נוספים. 'אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן בגוי רחום בענה מספר אנשי עם ישראלי' (עזרא ב, ב). זרובבל איננו מוגדר כמלך, מאחר וכולם כפופים למלוכות פרס. הוא בעל התפקיד הבכיר ביותר בעם ישראל, והוא נקרא 'נשיא' (שם ח), או 'פחה' (חגי א, א ויד; ב, ב וכא). דרגה השוה למושל מדינה או אזור. כל זאת מבחינת מלוכות פרס. אך ביחסו המשפחתי, הוא מזרע המלוכה. הוא צאצא של יכניה ממלכי יהודה לפני החורבן. (דברי הימים א, ג יז-יט). על אף החורבן, ועל אף הניתוק מהארץ למשך שבעים שנה, חוזרת הנהגת העם לידי זרע המלוכה. **'מי אתה הר הגדול, לפני זרובבל למישור'** (זכריה ד, ז).

עמלק - עם עליתם ארצה, הם בונים מזבח בירושלים. יש בידם אישור מכורש לבנות את בית המקדש כולו, אך הם חוששים לעשות זאת. 'כי באימה עליהם מעמי הארצות' (עזרא ג, ג). חששם היה מוצדק. בשנה השניה לבואם ארצה הם נגשים לבנות את בית המקדש ואז: 'וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה

בונים היכל...ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות' (עזרא ד, א-ה). הצוררים שלא אפשרו את בנין בית המקדש, היו שומרונים מיושבי הארץ. (רש"י שם). הם גרמו לכך שבנית הבית הופסקה למשך שמונה עשרה שנה. 'וסוכרים עליהם יועצים להפר עצתם כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס' (עזרא ד, ה; ושם כד).²⁰

בהמשך הפרק מופיע כתב שטנה נגד היהודים שנשלח למלך אחשורוש שמלך אחרי כורש. 'ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים' (שם ו). כתב השטנה עוסק בהפסקת בנין המקדש. אין הכונה לגזירת המן להשמיד את כל היהודים, מאחר והיא היתה בסוף ימי מלכות אחשורוש- 'בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש' (אסתר ג, ז). כותבי כתב השטנה היו עשרת בני המן. (ילקוט שמעוני עזרא תתרכ"ד; רש"י לאסתר ט, י; רש"י למגילה טז, א ד"ה שמש). מי שנשלח לפרס כדי לטפל בענין היו מרדכי היהודי והמן בן המדתא האגגי. 'מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש בימיו, והמן ירד שיבטל בנין בית המקדש'. (מדרש תהילים יח, יא; ילקוט שמעוני אסתר תקמה תתרמה; אגדת אסתר ה, ט).

מסתבר שלא מספיק לכונן מלכות ביהודה ולגשת לבנין בית המקדש, כל זמן שעמלק נמצא ומפריע לבניתו. הרקע של מגילת אסתר הוא נסיון חידוש הרשיון לבנין הבית. ושתי היא נכדתו של נבוכאדנצר מלך בבל, מחריב בית ראשון, והיא זו שמשכנעת את המלך אחשורוש שלא לבנות את מה שסבה החריב. (ספרי דאגדתא על אסתר נוסח ב פרשה א). המלך אחשורוש מוכן לתת לאסתר עד חצי המלכות ולא דבר שחוצץ למלכות- בנין המקדש. (מגילה טו, ב). במשתה הוא משתמש בכלי המקדש, ולובש את בגדי הכהן הגדול (מגילה יא, ב). 'וכך אמר הקב"ה: אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין בית המקדש, לא היה מי יודעו, אלא יתגדל ואחר כך יתלה' (אסתר רבה ז, ב).

ההנהגה בארץ ישראל באותה עת היא אצל צאצאי מלך יהודה. מי שנשלח לפעול באופן מעשי נגד צאצאי עמלק אילו הם מרדכי ואסתר משבט בנימין. הם מזרעה של רחל, והם אלה שמתאימים להוביל את המאבק בהמן ומשפחתו, ובכל העמלקים שבמלכות אחשורוש. לאורך כל מגילת אסתר אנו לא מוצאים שום קשר עם ההנהגה שממלכות יהודה הנמצאת באותה עת בארץ ישראל.

'נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים' (אסתר ט, ב; ושם ה- טז). תיאור דומה לאמור בספר יהושע עם השלמת כיבוש הארץ: 'ולא עמד איש בפניהם מכל אויביהם, את כל אויביהם נתן ה' בידם' (יהושע כא, מב).²¹

בית הבחירה- עם סילוקו של המן, והריגת כל שונאי ישראל מזרע עמלק, נסללה הדרך לחידוש הרשיון לבנית בית המקדש. בשנה הששית לדריוש הסתים בנין הבית. דריוש בנם של אחשורוש ואסתר נשלם בנינו של הבית השני. '**ושיציא ביתיה דנא...** שנת שת למלכות דריוש מלכא **ועבדו חנוכת בית אלהא דנה בחדוה'** (עזרא ו, יד- טז). שבי ציון עושים חנוכת בית, ומחדשים בו את העבודה. יהושע בן יהוצדק, בן זוגו של זרובבל בהנהגת העם, הוא הכהן הגדול בראשיתו של הבית השני. (חגי א, א).

²⁰ אור החיים הקדוש לשמות יז, טז כותב שיש רמז לדבר בכפילות שיש בפסוק: 'מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים'. מחה- בימי שאול, אמחה-בימי מרדכי, מתחת השמים - לעתיד לבא. עין בפסיקתא רבתי פ"ב שמוצא רמז לנצחון מרדכי על המן בפסוק: 'ויהי ידיו אמונה עד בא השמש'. בילקוט שמעוני שופטים נ מוצא רמז בשירת דבורה: 'מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בעממך' (שופטים ה, יד) אחריך זהו מרדכי. ע"ע בתורה שלמה בפרשת שלח פרק יז עמ' 264. כך גם בכלי יקר שמות יז, יב. עין עוד ברש"י לישעיהו לד, י.

²¹ במשנה ידים ד, ד נאמר שסנחריב בלבל את האומות. כך גם פוסק הרמב"ם הל' מלכים ה, ד- ה, והחינוך במצוה תכה, ותקכה. כיצד ידעו לזהות מי הם העמלקים בזמן מרדכי ואסתר? עין במרגליות הים לסנהדרין צו, ב אות יג; בספר מועדי ישראל לרב שלמה גורן עמ' רט- ריז.

אף הוא צאצא של שריה, הכהן הגדול האחרון שהיה בסוף בית ראשון. (מלכים ב, כה יח- כא; דברי הימים א, ה מ-מא). הכהונה והמלוכה הם המשך ישיר למה שהיה עד חורבן בית ראשון.²²

י"א. מלך ועמלק בבנין בית המקדש השלישי

גם לעתיד לבא בימי בית המקדש השלישי, נקיים את שלושת המצוות -מלך, עמלק, בית הבחירה. 'הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה'. והוא יבנה את היכל ה' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו' (זכריה ו, יב- יג).

הנבואה עוסקת במלך המשיח שהוא זה שיבנה את היכל ה'. (תרגום, רש"י ומצודות דוד שם). כך נאמר ביחס למצוות מחית עמלק בתנחומא ישן תצא אות יח:

'מלחמה לה' בעמלק מדר דר- ר' אליעזר המודעי אומר: מדורו של משה עד דורו של שמואל עד דורו של מרדכי ועד דורו של משיח'.²³

אלא שכאן מצינו דעות שונות באשר לסדרן של המצוות. בירושלמי מעשר שני ה, ב: 'אמר ר' אחא: בית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד, דכתיב: 'ודם ענב תשתה חמר' (דברים לב, יד). ואת אמרת הכין?²⁴

לפי ר' אחא, מדברי ר' יוסי במשנה שם משמע שמצות בנין בית המקדש קודמת למלכות בית דוד. ר' אחא עצמו תמה על כך 'וזה לא יהיה אלא עד שיכבוש מלך המשיח את האומות ותחזור מלכות בית דוד למקומה בירושלים' (פני משה שם).²⁵

²² בזמן הנהגת זרובבל ויהושע נשלם בנין בית שני. (עזרא ו, טו-יח). עזרא עולה ארצה רק לאחר שהבית בנוי, בשנה השביעית למלך ארתחשסטא. (עזרא ז, א- ח). נחמיה עולה בשנה העשרים למלך ארתחשסטא. (נחמיה ב, א- יא), ועם בואו בונים את חומות ירושלים. (נחמיה ו, טו), ואחר כך גם חונכים את החומה בתודות ובשיר. (נחמיה יב, כז). בירושלמי סנהדרין א, ג ובבלי שבועות טז, א נאמר שבימי עזרא הוסיפו על שטחה של ירושלים וחנכו את חומתה בלי מלך ובלי אורים ותומים, ועזרא עשה זאת רק לזכרון. כך גם פוסק הרמב"ם בהל' בית הבחירה ו, יא- יד. אכן, לעזרא לא היה אורים ותומים, שהרי נגזרו בסוף בית ראשון (יומא כא, ב), ולנחמיה לא היה דין מלך. מכל מקום, כל זה אמור ביחס לדין הוספה על העיר, ששם נדרש מלך, נביא, אורים ותומים וסנהדרין. אולם במה שקשור לעצם בניית הבית, נדרש רק מלך, וזרובבל שהיה מזרע יכניה מלך יהודה, הוא זה שבנה את הבית. זו גם כונת הרמב"ם בפהמ"ש שבועות ב, ב: 'והטעם שהיה בית שני קדוש, ואע"פ שנעשה בלי אורים ותומים בלי מלך'. **כונתו להוספה על העיר ולא על עצם הבנייה.** המשנה שם איננה עוסקת בבנין הבית, וכמו כן לא מצינו חובה להשאל באורים ותומים בבנייתו. בשו"ת שאילת דוד בקונטרס שבתחילת הספר כותב שבנוסף לעובדה שזרובבל הוא מזרע המלוכה, היה גם הוראה של נביא לבנות. לפי הדברים הללו, אין מקום לכל מי שרוצה ללמוד מבנין בית שני שהוא נבנה ללא מלך. (עין מרגליות הים סנהדרין כ, ב אות יט וכד; חידושים וביאורים לש"ס מהרבי מלובביץ עמ' רלו הערה 52. תחומין ה עמ' 444, ותחומין יב עמ' 487-490. הדיון כאן הוא בהוספה על העיר ולא בעצם הבנין. יש גם הרואים בנחמיה מלך. את נבואת זכריה: 'גילי מאד בת ציון הריני בת ירושלים הנה מלכך יבא לך' (זכריה ט, ט), פירש האבן עזרא שם בשם ר' משה הכהן על נחמיה, אם כי הוא עצמו דחה זאת. המשך חכמה בשמות כה, ט כן מקבל פירוש זה. ר"י כספי פירש את הנבואה על זרובבל. גם הרד"ק בזכריה יא, יד כותב בשם ר' אברהם הלוי מטוליטולה שזרובבל ונחמיה הם מבני דוד ולהם נתן ה' המלכות בישראל. וע"ע בסנהדרין לח, א שזרובבל זהו נחמיה בן חכליה, ובמרגליות הים שם. אכן הגויים שמפריעים לבנין החומה ובראשם סנבלט טוענים נגד נחמיה שהוא המלך את עצמו. 'ואתה הווה להם למלך כדברים האלה. וגם נביאים העמדת לקרוא עליך בירושלים לאמור מלך ביהודה' (נחמיה ו, ו-ז).

²³ עין בפסיקתא דרב כהנא סוף פרק ג, ובתורה שלמה לרמ"מ כשר פרשת בשלח פרק יז עמ' 273-275.

²⁴ מפרשי הירושלמי עסקו בשאלה, כיצד לומדים זאת מהפסוק המצוין כאן. עין בפירוש הגר"א, בפני משה, ובמראה הפנים המציע תיקון גירסה, ובתורה תמימה לדברים שם.

²⁵ התוס' יו"ט בפירושו למשנה במעשר שני שם, נוקט שבנין המקדש קודם למלכות בית דוד וכך הוא מסביר מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד. בספר גבורות ארי לתענית יז, א בד"ה מיהו, כותב: 'ישדברי חכמינו ז"ל בירושלמי נאמנים עלינו. והרחמן יכנו לבנין הבית ולימית המשיח'. הראי"ה קוק זצ"ל כותב: 'והנה דברי חז"ל מורים במקומות אין מספר ומפורש בירושלמי מעשר שני המפורסם: זאת אומרת שבנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד'. (אוצרות ראי"ה חלק ב עמ' 929). במשפט כהן עמ' קעט כותב הראי"ה קוק זצ"ל: 'אם יהיה רצון ה' שנבנה בית המקדש. גם קודם שיבא משיח ותתגלה נבואה'. בספר הר המוריה על הרמב"ם הל' בית הבחירה א ס"ק ב מפרש שאין כונת הירושלמי שביהמ"ק יחזור קודם למלכות בית דוד, אלא שקודם יבנו מזבח ויקריבו קרבנות בלי בית, ואח"כ תחזור המלוכה, ינחו מאויביהם ואז יבנו את בית הבחירה. עין במאמרו של הרב שרגא פיבל פרנק- בנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד, המעין תשרי תש"ל כרך ז, א עמ' 84-65. הרב חיים ישראל שטיינר- בנין המקדש וביאת המשיח, תחומין טז עמ' 449-457.

כך גם בגמ' מגילה יז, ב כדעת ר' יוסי:

'כיון שנבנית ירושלים בא דוד, שנאמר: 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוקיהם ואת דוד מלכם' (הושע ג, ה). רש"י בד"ה אחר מפרש: 'אחר ישובו לבית המקדש ובקשו הקב"ה ואת דוד מלכם'. לפי רש"י בנין ירושלים הכונה לבנין המקדש. אך המהרש"א בחידו"א שם מפרש בניגוד לרש"י ולפיו מדובר בבנין ירושלים ואחר כך בביאת מלך מבית דוד. לכשיקום מלך מבית דוד אז תתקים מצות מחית עמלק ולבסוף בנין בית המקדש על פי הסדר המופיע בגמ' בסנהדרין כ, ב²⁶ לדברי המהרש"א יש להביא סיוע מהמשך דברי הגמ' במגילה יח, א, ולפיה הסדר הוא בנין ירושלים, מלכות בית דוד, השבת העבודה בבית המקדש, והשראת השכינה בציון.²⁷

אפשרות אחרת לסביר את הענין כותב המלבי"ם בפירושו למיכה ד, ח:

ובאה הממשלה הראשונה ממלכת לבת ירושלים- תבוא ממשלה קטנה והנהגה כמו שהיו לישראל בימים הראשונים לפני מלוך מלך לבני ישראל, שהיה להם שופטים מנהיגים אותם, ואחר כך תבוא ממלכת לבת ירושלים- יהיה להם מלכות קבוע שהוא מלכות בית דוד, שאחר כך ימלוך המלך המשיח בממלכה קבועה.

לפי המלבי"ם, לפני קיום הסדר הרגיל של מלך המשיח מלחמת עמלק ובנין המקדש, תקום הנהגה זמנית והיא זו שתבנה את ירושלים, וזו היא אולי גם כונת הירושלמי. בדרך זו ניתן אולי להסביר את הרמב"ן לשמות יז, ט:

כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל. כי עמלק מזרע עשו, וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים, ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון, כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום, וכאשר ינוצח הוא ויחלוש הוא ועמים רבים אשר איתו, ממנה נושע לעולם, כאשר אמר: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה' (עובדיה א, כא). והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה, יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, על כן התאמץ משה בדבר.

לפי הרמב"ן, את המלחמה עם עמלק לעתיד לבא ינהל משיח בן יוסף. יתכן שזו הממשלה הזמנית שתהיה לפני קיום הסדר הרגיל. הרמב"ם בהל' מלכים יא, א מסביר את תפקידי מלך המשיח: המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש בדברי הרמב"ם 'לממשלה הראשונה', יש רמז לנצחון ולשלטון על הגוים וכדבריו בהמשך ההלכה שם (על פי מהדורת רמב"ם לעם):

ואילו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים... אף בפרשת בלעם נאמר ושם ניבא בשני משיחים ראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל באחרונה מיד בני עשו... והיה אדום ירשה זה דוד שנאמר: 'ותהי אדום לדוד לעבדים' (שמואל ב, ח ו). והיה ירשה זה מלך המשיח שנאמר: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה' (עובדיה א, כא).

הרמב"ם שם מאריך להביא פסוקים ממקורות שונים המסבירים את הדבר. הרמב"ם בהל' מלכים יא, ד

²⁶ בפירוש אהבת יונתן בעין יעקב שם, מציין שעל פי המהרש"א, הבבלי במגילה חולק על הירושלמי, ומוסיף שכירושלמי גם משמע מהגמ' בבבלי בפסחים ה, א. אך יש להעיר ששם אין הגמרא עוסקת בסדר קיומם של המצוות. אם כי ר' צדוק הכהן מלובלין כותב שכגמרא בפסחים יהיה הסדר לעתיד לבא בשו"ת שאילת דוד (בקונטרס דרישת ציון וירושלים עמ' יד) גורס בירושלמי מעשר שני שם: 'ירושלים עתידה להבנות קודם מלכות בית דוד'. ע"ע בספר התקופה הגדולה לרמ"מ כשר עמ' קו-קח ושכו, ובספר אם הבנים שמחה עמ' קכה, קלא, קעד, רפה; בתורת המדינה לרב שלמה גורן עמ' 142, 465-475.

²⁷ עין בתורה שלמה לרמ"מ כשר פרשת בלק פרק כד עמ' 147-140.

פוסק את סדר קיומם של המצוות :

ואם יעמוד **מלך מבית דוד** הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה **וילחם מלחמת ה'** הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח **ובנה המקדש במקומו** וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי.

דברים דומים כותב ר' סעדיה גאון (אמונות ודעות מאמר שמיני) :

יתגלה לנו משיח בן דוד פתאום, ומוליך עמו אנשים, עד שיגיע לבית המקדש. לעתיד לבא כשתקום מלכות ישראל הנצחית, מלך המשיח המיועד יהיה מבית דוד, ולא מבניה של רחל, והוא זה שילחם את מלחמות ה'. 'מלחמה לה' בעמלק מדר דר'. (שמות יז, טז). אם הוא יקיים את שתי המצוות הראשונות, הרי הוא בחזקת משיח. עם קיום השלב השלישי על ידו- בנין בית המקדש, הרי הוא בחזקת משיח ודאי.

הסמ"ג במצות ל"ח רכו כותב שמצות מחית עמלק אינה נוהגת אלא לימות המשיח. גם הרמב"ם בספר המצוות מצות עשה קפז כותב שמצות מחית עמלק נוהגת כל זמן שיש עמלקים בעולם. בנין המקדש ומלכות בית דוד הם הביטוי העמוק ביותר באמונה בימות המשיח וכדברי הרמב"ם בהל' תשובה ט, ב :

ומפני זה נתאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח, כדי שינוחו ממלכויות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן... לפי שבאותן הימים תרבה הדעת והחכמה והאמת... מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבנו. ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואן כל הגוים לשמעו שנאמר : 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים'. (ישעיהו ב, ד).